

ВИДАТНИЙ ОРІЄНТАЛІСТ НОВОЇ ДОБИ

Московська імперія й за царату, і в роки більшовицької диктатури чинила жорстокий опір розвитку української науки, та чи не найпідступніші засоби утиску вона спрямовувала передусім проти українських сходознавців. Трагічно закінчилося життя Агатангела Кримського, силоміць вивезеного з України. У концтаборі опинився турколог Василь Дубровський. Фактично з кляпом у роті звершував свою наукову діяльність арабіст Андрій Ковалівський (1895-1969). Українських орієнталістів було розігнано, залякано, винищено. Врятуватися поталанило лише Омелянові Пріцаку, який тривалий час гідно, фактично в самотині, захищав високе слово українського сходознавства за межами України.

Та як сказав колись Богдан Хмельницький: "Ще не вмерла козацька мати!" В лютому 1964 року на запрошення міністерства освіти Грузинської РСР поїхав вивчати мову картвелів студент 4-го курсу філологічного факультету Шевченкового університету Гриць Халимоненко. В колі естонців, латвійців, литовців, угорців наш посланець півтора року вивчав мову прадавнього кавказького народу і так підкорив серця картвелів, що ректор Тбіліського університету академік Євгені Харадзе задовольнив прохання українця, дозволивши йому здобути ще одну вищу освіту вже на факультеті сходознавства – і повели юнака-сироту у світ науки два картвели, два батьки: академіки Варлам Топурія та Сергі Джикія. А підкорив український студент серця картвелів передусім ось чим: ніхто в Грузії не чув від нього нікотрого іншого слова, крім грузинського – скрізь: в університеті, на вулиці, в тролейбусі, в бібліотеці чи крамниці... Отже, з 1965 по 1969 рік студент Гриць Халимоненко вивчає турецьку, арабську й перську мови, але вже грузинською. Якщо зважити, що в Україні на той час східні мови не вивчалися - власне, Кремль заборонив українцям торувати шляхи на Схід -, то маємо визнати: майбутнього вченого Гриця Халимоненка Україні "подарувала" Грузія. Адже й пізніше своє лімітоване місце для навчання в аспірантурі у Москві Грузія віддала українцеві. Навчаючись на другому курсі факультету сходознавства, Гриць Халимоненко поринає у стихію вишуканої грузинської поезії, й українські часописи та газети залюбки друкують його переклади: адже це вперше упродовж багатовікової історії картвельсько-українських взаємин грузинську поезію перекладав знавець мови братнього народу. До того ж дуже часто молодий картвелолог відтворював саме ті поетичні твори, котрі ще не перекладалися на інші мови. То були переважно вірші грузинських поетів-шістдесятників. У 1967 р. видавництво "Веселка" випускає у світ дитячі оповідання Важа Пшавели, наступного ж року у "Молоді" виходять повісті Тамаза Чіладзе, чільного модерніста з когорти шістдесятників. А після цього жодне українське видавництво вже не могло заперечити той факт, що переклади грузинської й турецької художньої літератури у виконанні Гриця Халимоненка – явище безпрецедентне. Притлумити ж молодецьку загарливість знавця рідкісних для тогочасної України мов імперія

могла тільки увівши прізвище Халимоненка до списку ненависних їй майстрів славетної української перекладацької школи. Ото ж протягом 1973-1981 рр. жодна редакція, жодне видавництво вже не наважувалися співпрацювати з “буржуазним” націоналістом “Що ж, не друкують перекладів, - вирішив наш сходознавець, - займу постать в царині науки”. В аспірантурі Інституту мовознавства (Москва) Г. Халимоненко написав монографію “Тюркська лексична скиба українського словника”, та коли він повернувся в 1973 році на батьківщину, якраз тоді Кремль “вивіз” до Москви Першого секретаря ЦК Компартії України Петра Шелеста й посунув війною на українську культуру та заповнив концтабори борцями за незалежність України. Отже, наш сходознавець змушений був заробляти на хліб щоденний редагуванням російськомовної технічної літератури в Інституті науково-технічної інформації. А його знання мов ще й як придалося б колективу українських мовознавців, котрі саме укладали етимологічний словник української мови, адже в їхньому колі не було жодного орієнталіста. Лише з відновленням української держави Гриць Халимоненко зміг захистити кандидатську та докторську дисертації й очолив відділення сходознавства (на праві факультету) в Шевченковому університеті. За короткий період професор Г. Халимоненко видав низку основоположних праць, які зробили б честь орієнталістиці будь-котрої держави. Передусім йдеться про монографію “Тюркська лексична скиба українського словника” (2010 рік). Саме це наукове дослідження (допрацьоване й доповнене) й увійшло до 1-го тому праць професора Халимоненка. Один з розділів своєї праці професор присвятив історії вивчення східномовних запозичень у слов’янських мовах: цю лексику мовознавці декотрих держав (Болгарії, Польщі, Росії, Сербії, Хорватії,) аналізують вже протягом ста літ, але в жодній країні не вийшло друком таке всеосяжне дослідження. Якщо зважити, що сьогодні в Україні східні мови вивчаються в кількох університетах, а до послуг студентів повноцінної історії мов (арабської, перської, турецької) немає та наледве чи й з’явиться найближчим часом, праця професора Халимоненка стане в пригоді не тільки орієнталістам, а й україністам, адже студенти знайдуть там і основи порівняльно-історичної фонетики та морфології тюркських мов, і практичний курс етимологічних досліджень, україністи ж отримають фактично ще один том “Етимологічного словника української мови”. Професор Халимоненко з великим пієтетом відгукнувся на адресу укладачів шеститомового етимологічного словника нашої мови: “Сьогодні цим науковцям належить наш доземний уклін. Не маючи у своєму колі жодного фахівця з базовою сходознавчою освітою, скрушно зізнаючися собі, що украй бракує потрібної наукової літератури, яка у вільному світі досяжна навіть пересічному громадянину, працюючи під ідеологічним контролем, філологічна когорта, очолювана славетним Олександром Мельничуком, зробила неможливе”. Та все таки маємо сказати: тюркологічна частина словника, тобто етимології українських тюркізмів, були б виконані на

фаховішому рівні, якби свого часу в колективі укладачів працював тюрколог Халимоненко.

До зібрання праць професора Халимоненка увійшла й "Історія турецької літератури", яка одразу ж після виходу у світ (2009) викликала захоплення широкого кола орієталістів. Відомий кримтатарський літературознавець Ісмаїл Керімов відгукнувся на вихід цього наукового дослідження такими словами: "Історії турецької літератури виходили і в XIX, і в XX ст., серед них є й основоположні, наприклад, праці Гібба, Гаммера, Бонеллі, Кримського, але, зіставивши ці прекрасні роботи з фундаментальним дослідженням професора Халимоненка, бачимо, як далеко вперед пішла протягом століття тюркологія". Не менш високу оцінку "Історії турецької літератури" Г. Халимоненка дав Омер Дерменджі, відомий турецький україніст, працівник Турецького управління співробітництва та розвитку при Кабінеті міністрів Республіки Туреччина: "Фундаментальне дослідження Г. Халимоненка написане на основі неординарного розуміння літературного процесу в країнах Сходу, й зокрема в Туреччині. Відкинувши застарілі схеми, в основі котрих були догми партійности й класовости, український професор розглядає творчість передовсім як естетичну цінність. "Історія турецької літератури" Г. Халимоненка сьогодні є чи не єдиним для українців джерелом інформації про тюркську словесність від давнини до нової доби". Передмову до свого дослідження професор Гриць Халимоненко закінчив словами: "Автор окрім усього іншого хотів, аби у світовій бібліографії нарешті з'явилася інформація й про орієнталістичне літературознавство у державі Україна". Ці слова ще дужче стосуються "Історії грузинської літератури" (2020), яку професор Халимоненко писав упродовж п'ятдесяти років. Редактор цього видання Дмитро Пилипчук вважав за потрібне закінчити анотацію до цієї книги так: "Видання історії грузинської літератури подібного розмаху та глибини в світовій картвелології, вочевидь, безпрецедентне". Це й справді так, адже праці з історії літератури картвелів у світовій практиці (за межами Сакартвело) - явище, на жаль, і досі спорадичне. Отже, з приємністю наводжу тут слова професора Халимоненка, якими він закінчив свою післямову: "Коли зважити, що українці поки що не мають історії письменства навіть своїх найближчих сусідів – білорусів, болгарів, литовців, поляків, росіян, румунів, словаків, угорців, чехів (вже не кажемо про великі літератури народів Сходу та Західної Європи), - з'ява у світовій бібліографії інформації про вихід в Україні історії словесности картвелів засвідчить не тільки невмирущість грузинсько-української дружби, а й факт інтелектуальної потуги цього самобутнього європейського народу".

Крім трьох фундаментальних досліджень, названих вище, до п'ятитомового зібрання праць професора Г. Халимоненка увійшли статті, присвячені питанням української культури, а також історії українсько-східних взаємин та актуальним проблемам історії, мови, літератури й мистецтва народів Сходу. В 2005 році видавництво "Грамота" в серії "Шкільна бібліотека" накладом 2500 примірників випустило у світ

підручник "Персько-таджицька література", теоретичну частину котрого виконав професор Г. Халимоненко – сьогодні це видання далєбі ж можна вважати раритетом. Отже, цілком справедливо автор увів до свого зібрання праць і цей матеріал, такий потрібний і студентам-сходознавцям, і вчителям зарубіжної літератури.

В 1991 році світ вшановував пам'ять генія узбецького народу Алішера Навої (1441-1501). У зв'язку з цією подією ташкентське видавництво імені Гафура Гулама видало збірку 10 газелей "Бако гулі" ("Квітка вічності") великого поета мовами народів світу. Виконати переклад газелей українською мовою Спілка письменників Узбекистану запропонувала тюркологу Грицеві Халимоненку. Єдиний примірник цього видання є лише у власній бібліотеці шановного перекладача – отож цілком логічною виявилася ідея подати ці переклади в одному з томів зібрання праць професора.

Неабиякий інтерес викличуть в української громадськості й "Спогади" патріарха української орієнталістики, в пам'яті якого залишилися життєві історії, пов'язані з іменами прекрасних синів та дочок нашого народу – досить сказати, що відтинок юних літ Гриця Халимоненка ознаменований дружбою з Михайлиною Коцюбинською, Аллою Горською, Віктором Зарецьким, Іваном Світличним, Євгеном Сверстюком, Іриною Жиленко, Іваном Драчем, Лесем Танюком, Галиною Зубченко, Ніною Вірченко, Ростиславом Доценком, Володимиром Прядкою, Юрком Бадзьо, Олексом Синиченком, Олександром Шокалом, Олесем Божком, Олесем Пономаревим, Василем Лободою. Вихід у світ п'ятитомового зібрання праць нашого видатного сходознавця - явище бігме ж непересічне, адже наснажує передусім студентську молодь палахким горінням заради святих змагань за долю Вітчизни.

Ферхад Туранли,

доктор історичних наук, професор.

Національний університет "Києво-Могилянська академія"

